

РОЛЬ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОГО ДІАЛОГУ В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОМПЛЕКСУ ТЕМАТИЧНИХ ПСИХОМАЛЮНКІВ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку психологічної науки глибинна психокорекція є актуальною, оскільки орієнтована на дослідження індивідуальної неповторності психіки суб'єкта, та несвідомих детермінант його поведінки. Психокорекція в межах психодинамічної теорії спрямована на гармонізацію свідомого й несвідомого, спирається на діалог як інструмент пізнання феномену психіки суб'єкта. Психокорекційний діалог спрямований на надання допомоги протагоністу в рефлексії його особистісної проблеми.

Метою статті є розкриття ролі психокорекційного діалогу в процесі психоаналітичної інтерпретації комплексу тематичних психомалюнків.

Аналіз наукових досліджень. Діалогічна концепція в психології звертається до глибинних рівнів людського існування, які лежать за рамками традиційних предметів наукового дослідження. Психологічну концепцію діалогу створювали І.І. Васильєва, С.Ю. Курганов, В.Ф. Литовський, А.М. Матюшкін, О.А. Радіонова, І.М. Соломадін, А.У. Хараш. В основі даної концепції лежить ідея діалогу як умови розвитку особистості, як способу розуміння іншої особистості та визначення власного ціннісного відношення до іншої людини, поштовх до внутрішньої роботи особи по переосмисленню себе, своєї позиції у світі [7].

Російські вчені С.Л. Братченко, Д.А. Леонт'єв вказують, що діалог (від грецького *diálogos* – бесіда, розмова) з формальної сторони – це обмін репліками в процесі комунікації між двома (та більше) співрозмовниками. З змістовної сторони – специфічна для людини форма міжособистісної взаємодії та якості відношень, при яких інша людина (співрозмовник) виступає не як

об'єкт чи умова діяльності іншої людини, направленої на досягнення власних цілей, а як рівноправний вільний суб'єкт, що має власні інтереси, цінності та внутрішній світ [2].

Великий внесок у розвиток концепції діалогу зробив російський вчений М.М. Бахтін. Вчений твердить, що в діалозі лежить сутність буття людини, бо вона сама по собі існувати не може, все, що є в людині виникло внаслідок і в процесі спілкування. Діалогічні відносини є універсальним явищем, яке пронизує всі відношення людського життя, оскільки людина проявляє себе у висловлюваннях, то її не можливо вивчати як річ, явище природи, а тільки через створювані нею «знакові тексти» [1]. М.М. Бахтін наголошує, що методом розуміння людини має бути діалог: «Оволодіти внутрішньою людиною, побачити та зрозуміти її не можливо, не можна й оволодіти нею і шляхом поєднання, відчуття її. До неї можна підійти і можливо її розкрити лише шляхом спілкування з нею, діалогічно... Дослідження стає запитуванням та бесідою, тобто діалогом... Там, де людина вивчається поза текстом і незалежно від неї, це вже не гуманітарна наука (анатомія, фізіологія людини та ін.)» [1, 35].

Широке застосування концепція діалогу отримала в області психологічного консультування, де діалог є ведучим, найбільш ефективним принципом спілкування та надання психологом-консультантом допомоги клієнту. Визначається як група технік, котрі проводяться в розмовному стилі та спрямовані на вирішення конкретної життєвої проблеми. Психолог та клієнт працюють разом, щоб з'ясувати проблему та дослідити її з різних сторін, тобто діалог – це широке спілкування для визначення того, що відбувається в житті клієнта [4]. Т.А. Флоренська наголошує, що суть діалогічного консультування полягає в тому, що людина є не об'єкт дослідження, постановки діагнозу та впливу, а суб'єкт живого спілкування [6]. А.Ф. Копьов, О.В. Новікова, Л.А. Петровський, В.А. Смєхова, О.С. Співаковський вказують на такі характеристики діалогу: взаємність впливу учасників спілкування, прагнення

прийняти позицію один одного, взаємна повага та довіра, здатність бачити, розуміти та активно використовувати широкий та різнобічний спектр комунікативних вмінь. Зокрема, А.Ф. Копьов зазначає, що діалогічний рівень спілкування потребує активності як зі сторони консультанта так зі сторони клієнта. Психолог-консультант готовий до діалогу і побуджує до нього клієнта, таким чином спеціаліст розширює коло соціально-перцептивних завдань з метою встановлення психологічного діагнозу [4].

Окремою областю теоретичної та практичної розробки проблем діалогу стала екзистенційна та гуманістична психологія, розробкою якої займалися такі вчені: Л. Бінсвангер, Дж. Бюдзенталь, С. Джулард, К. Роджерс, М. Фрідман, К. Ясперс та ін. В даних напрямках психології ставиться акцент на побудову відносин за принципом діалогу на основі рівноправ'я, уваги до цілісності особистості клієнта, глибокого та адекватного розуміння особистості, надання допомоги у вирішенні психологічних проблем, стимулюванні бажаних змін [5].

Виклад основного матеріалу. Психодинамічна теорія, яка розробляється академіком АПН України Т.С. Яценко та її послідовниками, направлена на дослідження феномену цілісності психіки, базується на процесуальній діагностиці та глибинно-психологічній корекції, в основі яких лежить діалогічна взаємодія психолога з суб'єктом. Діалог в психокорекційній практиці виступає основним засобом актуалізації рефлексивної активності суб'єкта [8].

Психокорекційний діалог пов'язаний із процесуальною діагностикою, яка означає здатність психолога розпізнавати в процесі групової корекції індивідуально-психологічні риси особистості, це злиття в практиці психодіагностичного та психокорекційного процесів. Процесуальній психодіагностиці притаманна неповторність конкретно-семантичного аспекту, який пов'язаний з неповторністю та своєрідністю особистісних проблем протагоніста. Т.С. Яценко вказує, що особливості процесуальної психодіагностики залежать від ступеня ригідності «захисних» тенденцій

індивіда, від його психологічної готовності до навчання й мотиваційної сили та орієнтація на самозміни, на оновлення свого способу життя, бачення довколишнього світу [8, 25]. Процесуальна психодіагностика будується на максимальному наближенні до внутрішньої феноменології суб'єкта, до його бачення себе й оточуючих, до його розуміння проблеми, несвідомих передумов труднощів спілкування. За допомогою психодинамічної інтерпретації малюнків, яка передбачає інтелектуалізацію зображень самим автором, можемо виявити логічну впорядкованість поведінкового матеріалу. Т.С. Яценко стверджує: «Процесуальна діагностика та корекція враховують динамічні характеристики психіки, внаслідок чого психолог має змогу визначати динаміку діалогу адекватно пізнанню феномена психіки протагоніста. При цьому попередній комунікат зумовлює наступний крок у просуванні разом із протагоністом до глибинного пізнання індивідуально-неповторної психіки» [3, 202].

Діалогічна взаємодія є невід'ємною складовою глибинно-психологічного пізнання, спирається на логічну вірогідність поведінкового матеріалу. Т.С. Яценко наголошує на наявності взаємних переходів від мови прогнозів (на основі висловлювань суб'єкта чи його продуктів діяльності) до їх підтвердження наступною його активністю в діалогічній взаємодії, які виявилися істинними [9, 31].

Психокорекційний діалог спрямований на надання допомоги суб'єкту у вирішенні його особистісної проблеми та виконує наступні функції (представлені в табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Функційні значення діалогу

Функція	Значення
Інформаційна	накопичення матеріалу з метою встановлення діагностичних висновків

Пальпулятивна	виявлення психологічно навантажливих моментів для протагоніста
Розвивальна	розгортання фіксованої події у просторі й часі
Діагностично-уточнювальна (підтверджувальна)	вибудування гіпотези стосовно проблематики протагоніста
Діагностично-корекційна	роз'яснення суб'єктові глибинних витоків його поведінки (проблематики)

Велику роль у веденні діалогу відіграють запитання, які каталізують розгорнуту бесіду, структурують розповідь, допомагають протагоністу представляти особистісну інформацію пережитого життєвого досвіду. Запитання повинні бути не жорстко формалізованими, а максимально наближеними до індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Інтерпретацію психолог використовує лише тоді, коли в процесі діалогу виокремлено достатню для висновків кількість доказового матеріалу. У ході діалогу відбувається діагностування глибинних передумов особистісної проблематики суб'єкта й сприяння усвідомленню протагоністом власного деструктивного внеску в стосунки зі значимими людьми [10].

Під час проведення аналізу комплексу психомалюнків, який складається із 33-40 тем, роль психокорекційного діалогу полягає в об'єктивуванні фіксацій, які представлені в графічних образах малюнків. Інструкція до виконання психомалюнків спрямована на актуалізацію спонтанності та невимушеності малювання, а в процесі діалогічної взаємодії психолога з автором комплексу малюнків відбувається актуалізація спонтанної саморефлексії.

Психолог спирається на спонтанно-емоційну каталізацію саморефлексії. Цьому сприяють механізми символізації. В діалогічному процесі важливо діагностувати соціально-психологічні викривлення, що обумовлюють деструктивні тенденції поведінки, психологічні «зони ризику» в стосунках зі значимими людьми. Шляхом вербалізації авторської візуальної продукції відбувається каталізація логічних зв'язків між усвідомлюваною частиною проблеми і неусвідомлюваними її детермінантами. Психолог шляхом діалогу виявляє індивідуальну неповторність психіки автора малюнків та глибинні витoki його особистісної проблематики, яка породжена едіповою залежністю, окреслюються також шляхи її розв'язання. Багатолітній досвід успішного проведення психоаналізу комплексу тематичних малюнків дає підстави стверджувати, що малюнки експліцитно виражають логічну впорядкованість несвідомого, яку можливо пізнавати лише у діалозі з автором [3]. Т.С. Яценко твердить, що діалогічна взаємодія психокорекційного спрямування має наступні складові:

- сприяння самоусвідомленню суб'єкта в процесі психокорекційної роботи;
- визначення логічного зв'язку між окремими образами малюнків;
- формулювання й уточнення гіпотез щодо особистісних проблем автора малюнків;
- інтерпретація символіки психомалюнків в їх архетипному змісті [8].

Методика психоаналізу комплексу тематичних малюнків забезпечує психокорекційний ефект, оскільки дозволяє проникати в глибинні аспекти та об'єктивувати внутрішні суперечності психіки суб'єкта, виявляти індивідуально-неповторну логіку несвідомого.

Психокорекційний діалог структурується у напрямку поступового (порційного) та багаторівневого (свідомий, несвідомий рівень) прояснення психологом глибинних витоків проблематики протагоніста, пізнання внутрішньої суперечливості психіки, яка проявляється в деструктивних

тенденціях поведінки. Наведемо фрагмент психоаналітико-корекційного діалогу з автором комплексу малюнків С.

Фрагмент стенограми психоаналізу малюнків протагоніста С.

П.: **1** Зобразили будинок, в якому зараз живете, або хочете жити (*вказує на будинок, рис. 1.2*)?

Рис. 1.2. Моя сім'я

Рис. 1.3. Моя сім'я

С.: Будинок, в якому хотілося б жити в майбутньому.

П.: **2** Намалювали єднання з природою (рис. 1.3)?

С.: **2** Так, і ще це єднання один з одним, і загальний напрямок життєвого шляху, спільне подолання труднощів.

П.: Це малюнок ідеальної сім'ї, чи напрям шляху показував батько (рис. 1.3)?

С.: **3** Так було в сім'ї батьків, і хочеться, щоб у моїй родині чоловік визначав, куди йти далі.

П. (*до групи*): **4** Бачимо, вплив первинної сім'ї, і одночасно, те, чого не вистачає зараз. (*До С.*): **5** Вам хочеться, щоб чоловік був головним, провідним?

С.: **6** Якщо чоловік впевнений у власних силах, можливостях, я готова з ним піти на край землі, і він буде вести.

П.: **6** Ваш партнер - упевнена людина, хоче бути ведучим, але ваші цінності не збігаються, ви не готові йти туди, куди пропонує він?

С.: Думаю, що так.

П.: **7** Ваш партнер в поході на природу буде ведучим (*вказує на чоловіка, рис. 1.3*)?

С.: Звичайно.

П.: **8** Малюнок вказує на об'єктне відношення, яке сформувалося в батьківській родині, де батько був ведучим. У недовгостроковій прогулянці, поході - чоловік буде ведучим, і це вам імпонує (рис. 1.3).

Рис. 1.4. Моє майбутнє

С.: Зобразила кілька дверей, які можна відкрити. Всі двері привабливі, і тільки одна більш освітлена, яскрава (рис. 1.4). Майбутнє розглядаю як безліч можливостей, відкритих для реалізації.

П.: Ви губитеся серед безлічі можливостей?

С.: У якійсь мірі, так як доводиться вибирати між різними можливостями, перспективами.

П.: **9** Дверна ручка (вказує на жовту двері, рис. 1.4) намальована у вигляді знака питання, це натяк, на те, що вам хочеться відкрити дані двері, ще вона яскравіша, висвітлена ліхтарем, напівкругла, як «натяк на материнську фігуру». Ви розмірковуєте над тим, чи відкривати двері, чи ні. Ваше майбутнє - це проблеми вибору?

С.: **10** Так, у мене є побоювання, що відкрию не потрібні двері.

П.: **11** Це єднає вас з партнером? Йому страшно відкривати двері в новий світ (змінювати місце проживання), а вам хочеться життєвих змін, але є і страх вибрати не той шлях.

С.: **12** Можливо. Я боюся, що, коли відкрию двері, партнер не захоче зі мною далі йти, він залишиться, або обере інший шлях, тому не користуюся даними мені можливостями (рис. 1.4).

П.: **13** Можливості є, і водночас їх немає, адже ними не можна скористатися, тому всі двері закриті (вказує на двері, рис. 1.4).

Таблиця 1.5

Семантика комунікатів в діалогічній взаємодії

№ п/п комунікатів	Зміст комунікатів психолога та протагоніста
1	Уточнююче запитання П.
2	П. вказує на умовну цінність взаємин в сім'ї – «єднання, спільність радощів та подолання труднощів»
3	Прагнення С. до домінування чоловіка у сім'ї
4	П. вказує на тенденцію до перенесення характеру взаємин в родині на власну сім'ю
5	П. допомагає усвідомити С. бажання щодо провідної ролі чоловіка
6	П. вказує на суперечливість між тенденцією об'єктних відносин та тенденцією «до сили» захисної системи С.
7	П. уточнює чи властива партнеру С. функція ведучого
8	П. опосередковано висловлює гіпотезу про те, що С. функцію ведучого залишає за собою, і віддає її партнеру у незначних, тимчасових фрагментах життя
9	П. намагається уточнити у С. наявність проблеми вибору
10	П. виявляє невпевненість С. у правильності вибору
11	П. вказує на спільність С. з партнером у частині невпевненості у виборі
12	П. виявляє невпевненість С. у собі (натяк на почуття меншовартості), яка вказує на недовіру партнеру в частині відданості С.
13	П. вказує на самоблокування власних можливостей С. страхами та невпевненістю в собі і в партнерові

Наведений фрагмент психокорекційної роботи засвідчує, що психолог за допомогою діалогу виявила притаманні протагоністу бажання, щоб чоловік був головним, ведучим у сім'ї (к-ти 1-3, 5). Об'єктивувала невідоме бажання С. до

повтору об'єктних тенденцій у взаєминах (к-т 4). Психолог виявила суперечність між С. та її партнером, яка існує через розбіжності між їх цінностями (к-т 6), та з'ясувала, що протагоніст має проблему вибору, й схильна виявляти невпевненість під час прийняття рішення (к-ти 9-13). Психолог об'єктивувала, що витoki проблеми протагоніста у здійсненні вибору пов'язані із почуттям меншовартості. Отже, психокорекційний діалог сприяв отриманню допомоги С. в поглибленні саморефлексії, та розв'язанні особистісної проблеми.

Важливим моментом у застосуванні комплексу тематичних психомалюнків в порівнянні із використанням стандартизованих графічних методик є те, що учасник процесу бере участь в інтерпретації результатів своєї роботи. В цьому процесі головним є виявлення логічної впорядкованості психіки респондента в її суперечливій сутності. У випадку С. – це прагнення до повтору стилю взаємин у батьківській сім'ї і наполегливість це зробити. Очевидно із-за інтроєктування домінантних рис батька, що було помітно в дрібних поступках ведучості партнера в короткочасній прогулянці. Разом з тим С. воліє життєвий вибір здійснити сама, хоча це суперечить її внутрішній невпевненості.

При використанні в психодіагностиці стандартизованих тестових методик, роль діалогу спрощується. Присутнє лише повідомлення мети дослідження, інструкції для виконання завдання, інтерпретації отриманих даних і т.д. Роль діалогу після виконання малюнку автором зводиться до формалізованої інтерпретації графічного матеріалу за такими показниками: структура малюнку, розміщення фігур, надмірна заштрихованість, витирання малюнку, наявність чи відсутність певних деталей зображення. Стандартизовано тлумачаться символи малюнку, не враховується бачення графічних образів самим автором, що не дозволяє наблизитися до індивідуально-неповторної особистісної проблематики суб'єкта, що ускладнює забезпечення глибинно-психологічного корекційного результату.

Висновки. Отже, психокорекція при діалогічній взаємодії спирається на символічно-образні прояви психіки в малюнках та невербальні, емоційні прояви в поведінці протагоніста. Завдяки емоційним переживанням протагоніста при проходженні аналізу за методом АСПН, зокрема під час комплексу тематичних психомалюнків, актуалізується особистісна проблема, та розкриваються перспективи її вирішення. Психокорекційний вплив діалогічної взаємодії спрямований на гармонізацію свідомої і несвідомої сфер психіки суб'єкта.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : 1979.
2. Братченко С. Л. Диалог / С. Братченко, Д. Леонтьев // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2007. – № 2 (11). – С. 23-28.
3. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика: навч. посіб. / [Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Авраменко та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – К. : вища шк., 2008. – 342 с.
4. Копьев А. Ф. О диалогическом понимании психотерапевтического контакта / А. Копьев // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации. - 1987. - С. 50-57.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М., 1994.
6. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии наука о душе / Т. Флоренская. – М. - 126 с.
7. Хараш А. У. «Другой» и его функция в развитии «Я» / А. Хараш // Общение и развитие психики. - 1986. - С. 31-46.
8. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції : феноменологія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Т. Яценко. – К. : Вища шк., 2006. - 382 с.

9. Яценко Т. С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики / Т. Яценко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2010. – №29 (53). - С. 30-35.
10. Яценко Т., Іваненко Б., Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Частина 2. – К.: Главник, 2008. – 192 с. – (серія «Бібліотечка соціального працівника» : у 3 ч., Ч. 2).

Резюме. В статті розглядається становлення та розвиток психологічної концепції діалогу. Увага акцентується на особливостях проведення психокорекційного діалогу в різних психологічних практиках. Досліджується роль психокорекційного діалогу в процесі психоаналітичної інтерпретації комплексу тематичних психомалюнків.

Ключові слова: Діалог, психокорекційний діалог, комплекс тематичних психомалюнків, інтерпретація, глибинно-психологічне пізнання, суб'єкт.

Резюме. В статье рассматривается становление и развитие психологической концепции диалога. Внимание акцентируется на особенностях проведения психокоррекционного диалога в различных психологических практиках. Исследуется роль психокоррекционного диалога в процессе психоаналитической интерпретации комплекса тематических психорисунков.

Ключевые слова: Диалог, психокоррекционный диалог, комплекс тематических психорисунков, интерпретация, глубинно-психологическое познание, субъект.